

novela gdje su glavni protagonisti Hamdija Hajdarhodžić, Adem Handžić, Karl Zitterhofer, grof Luigi Marsigli, Osman Asaf Sokolović i Aladin Husić. Autor ulazi u dijalog s potonjima, odnosno njihovim radovima pa bilo da se radi o crtežima ili naučnim tekstovima. Ćeman podatke propituje, potvrđuje, ponekad opovrgava kroz suptilan akademski jezik i terminologiju, dolazeći do novih zaključaka pomoću logičnih i razumljivih argumenata. Pored toga on ulazi i u monolog, jer ne ispituje samo druge, već sebe samog i svoje stavove. Na kraju se mora kazati da se ispred nas nalazi dobra studija slučaja u kojoj je korištena aparatura arheologije, historije, historije umjetnosti, odnosno urbane antropologije.

HARIS DERVIŠEVIĆ

Mirza Hasan Ćeman, *Ahmed-paša, vakif džamija u Selima Kalošević i Kruštica kraj Tešnja u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, Filozofski fakultet, 2015. (elektronsko izdanje).

Onima s dužim iskustvom dobro je poznato šta znači napisati kvalitetan istraživački rad, te koliko je za to potrebno truda i sati naučnog pregalaštva. Stoga je uvijek iznenađenje kada se u javnosti pojave dvije knjige istog autora pisane istovremeno. Doda li se da je riječ o autoru sa zavidnom naučnom bibliografijom, onda objavljene naslove treba čitati s posebnom pažnjom. Riječ je o Mirzi Hasanu Ćemanu koji istovremeno s knjigom *Abdullah-pašina džamija u Tešnju u Bosni i Hercegovini* ponudio još jedan naslov, a to je *Ahmed-paša, vakif džamija u Selima Kalošević i Kruštica kraj Tešnja u Bosni i Hercegovini*. U samom naslovu knjige jasno je naznačeno o čemu će biti vođena rasprava – o dvije džamije nedaleko od Tešnja. Ova

tema je kontinuitet autorovih napora da objelodani historiju Tešnja i tešanjskog kraja kroz niz svojih radova i knjiga.

Selo Kalošević i selo Bobare nalaze se sjeverozapadno od Tešnja, a život muslimana spomenutih sela odvija se oko dvije džamije. Prema najčešće navođenim podacima džamija u Kaloševićima sagrađena je 1970. godine, a džamija u Bobrama, prema tradiciji, dosta ranije, odnosno kako usmeno predanje kaže daleke 1603. godine. Mirza Hasan Ćeman cijeni narodno kazivanje, te ga razmatra u svjetlu historijskih dokumenata, smještajući predanja u mogući kontekst nastanka. Ipak za Ćemana od presudnog značaja nisu "predanja", već činjenice koje pronalazi u tešanjskom sidžilu iz 1639.-1642. godine.

Slijedeći informacije u spomenutom sidžilu, u interpretaciji i prijevodu Ahmeda Aličića, Ćeman spori lokalno predanje. Prema kazivanju džamija u Kaloševićima nije bila podignuta do 1970. godine, što je razlog da stanovnici Kaloševića do tada odlaze na džumu u obližnje Bobare. Mirza Hasan Ćeman, pozivajući se na tešanjski sidžil, utvrdio je da je džamija u Kaloševićima najvjerojatnije podignuta u četvrtoj deceniji 17. stoljeća. Istoimeni sidžil čak navodi da je njen vakif izvijesni Ahmed-paša. Obližnje Bobare u koje su seljani Kaloševića odlazili na molitvu petkom, imaju dvije džamije. Jedna je starija za koju se vjeruje da je podignuta 1603. godine, te druga, mlađa, sagrađena 1984. godine. Koristeći se ponovo uporištem u tešanjskom sidžilu za 1639.-1642. godinu, Ćeman navodi podatak da je Ahmed-paša pored džamije u Kaloševićima sagrađio džamiju u Kruštici, odnosno Bobarama. Prema Ćemanu nekadašnji naziv za Bobare bila je Kruštica, spomenuta u sidžilu, što u daljoj argumentaciji znači da je vrlo vjerovatno stariju džamiju u Bobarama dao

sagrađiti Ahmed-paša ne 1603. godine nego trideset godina kasnije.

Velika vrijednost ovog rada je kombinovana metodologija historije, historije umjetnosti, arheologije i urbane antropologije. Demonstriranje ovakvog pristupa i njegova korist vidljiva je u daljoj argumentaciji autora. Pod pretpostavkom da su dvije džamije podignute od istog vakifa Mirza Hasan Ćeman naslućuje njihove arhitektonske sličnosti. Analizirajući plan stare džamije u Bobarama, Ćeman pronalazi slično (isto) tlocrtno rješenje u tlocrtu starog *vakuf-mekteba* u Kaloševićima. Autor smatra da se na prostoru *vakuf-mekteba*, kako je krajem 19. stojeća objekat zaveden u katastar zemljišnjih posjeda, nalazila džamija Ahmed-paše spomenutog u tešanjskom sidžilu. Splet nesretnih okolnosti, kako Ćeman navodi, poput provale princa Eugena Savojskog, slabljenje Osmanskog carstva, mogli su biti uzrok za propadanje džamije u Kaloševićima na kojoj je kasnije sagrađen mekteb. U govoru o staroj džamiji u Kaloševićima čini se važna opaska Mirze Hasana Ćemana koji kaže da se u slučaju džamije u Kaloševićima može raditi o kontinuitetu islamskog sakralnog toposa od oko 1639.-1642. godine sve do danas (str. 52), s opaskom da je topos imao različite faze razvoja (džamija – mekteb – imamska kuća). Analizom lokaliteta Ćeman smatra da su džamije u Kaloševićima i Krušnici (Bobarama) bile manjih dimenzija i skromnije građe.

Prema posljednjim mjerenjima, kako se navodi u tekstu, plan imamske kuće u Kaloševićima i plan stare džamije u Bobarama skoro da su u "centimetar identični". Jedina razlika je u dužini od 1 cm, te u širini od 4 cm. Ovi argumenti čine se dovoljnim da zaista vjerujemo da je Ahmed-paša dao sagrađiti dvij identične džamije u Kaloševićima i Krušnici (Bobarama).

Da bi stekao potpun uvid u problematiku ne samo objekata džamija, već samog lokaliteta, Mirza Hasan Ćeman osvrće se na srednjovjekovne izvore. Iz tog razloga on navodi i analizira prvi put spominjanje sela Kaloševića u dokumentu iz 1329. godine. Iz jednog drugog srednjovjekovnog dokumenta iz iste 1329. godine, kojeg navodi Ćeman, spominje se selo Modrič. Kako bi pojasnio problematiku mijenjanja naziva sela kroz historijske prilike, u daljem izlaganju autor se osvrće na osmanske dokumente u kojima se za selo uporedo koriste dva naziva – Kalošević i Gornja Modriča.

Među zanimljivim pitanjima koje Ćeman iznosi, a koje dosad, koliko je poznato, nije razmatrano kao važno, jeste podizanje džamija u ruralnima naseljima. Mirza Hasan Ćeman se pita šta je bio razlog da gradnja džamija na selu u odnosu na grad kasni po nekoliko decenija. Finansijski razlozi ne mogu se uzeti kao opravdanje, jer džamije podizane na selu bile su skromnije i nisu iziskivale veće novčane iznose. Na ovo pitanje autor nije dao odgovor, ali nije ni čudno, jer autorovo izlaganje u cijelom tekstu insistira na uključivanju čitaoca, što je primjetno na brojnim mjestima postavljanjem retoričkih pitanja.

U jednoj od posljednjih cjelina Mirza Hasan Ćeman se posvetio pokušaju identifikacije lika Ahmed-paše, vakifa džamija. Najčešća ličnost koja se dovodi u vezu kao potencijalni vakif jeste Ahmed-paša Dugalić, bosanski beglerbeg. S iznošenjem jasnih argumenata Ćeman ovo spori, jer Ahmed-paša Dugalić je preminuo 1605. godine i čini se nemogućim da je on vakif džamija sagrađenih tri decenije poslije.

Svoje izlaganje o Ahmed-paši i dvjema džamijama Mirza Hasan Ćeman podijelio je u četrnaest poglavlja, a neka od njih su:

Tešanjski sidžil iz 1639.-1642. godine, Razmatranja o mogućoj ubicaciji mjesta (sela) Kaloševci i (mahale) Kruštica (Kruščica), Pitanje postojanja džamije u Gornjoj Modriči, odnosno Kaloševcima (Kališeviću), Prostorni razvoj sela Gornja Modriča, odnosno Kaloševci (Kalošević), Društveni kontekst događanja, (...). Svako od poglavlja može se čitati zasebno i cjelina je za seba, premda se potpun uvid u kompleksnost tematike može dobiti tek uvidom u svako pojedinačno poglavlje.

HARIS DERVIŠEVIĆ

Čarls V. Ingrao, *Habsburška monarhija: 1618-1815*, Centar za Regionalizam – Zadruga Res Publica – Mostart, Novi Sad – Beograd, 2014, 261 str.

Istraživanje prošlosti i pokušaj da se rezultati istraženog prenesu na papir izazov je s kojim se povjesničari susreću svakodnevno, bilo da istražuju, pišu ili jednostavno razmišljaju o zanatu kojim se bave. Mirjana Gross je odlično istakla dileme povjesničara, koji je svjestan “da se ne može obuhvatiti cjelina neke povijesne pojave zbog složenosti povijesnih procesa, a i zato jer su izvori fragmentarni, da pisanje o povijesti obuhvaća selekciju i interpretaciju i da je svaki rezultat historijskoga istraživanja nužno nepotpun i provizoran.”

Potpuno suprotno postmodernističkoj fokusiranosti na mini-pripovijesti Charles Ingrao se okrenuo sintetiziranom prikazu habsburške povijesti u 17. i dugom 18. stoljeću. Nimalo jednostavan zadatak uzmemo li u obzir da je riječ o vrlo turbulentnom periodu evropske povijesti, periodu koji je bremenit događajima i označen procesima

koji su utjecali na nastanak modernog svijeta. Vrijeme je to neprestanog ratovanja: Tridesetogodišnji rat, ratovi Luja XIV, Veliki rat obilježen dramatičnom opsadom Beča, potom ratovi za dinastičke baštine koji su obilježili 18. stoljeće, a u koje se ubrajaju rat za špansko, poljsko, austrijsko i bavarsko nasljeđe, Sedmogodišnji rat (okarakterisan i kao prvi sukob svjetskih razmjera budući da se vodio na tri kontinenta), Sjeverni rat i mnogi drugi krvavi sukobi koji su mijenjali političku mapu Europe, ali, možda još značajnije, mijenjali sudbinu hiljada *malih* ljudi. Kuga, tifus, tuberkuloza, glad, strah, migracije i neizvjesnost bili su često prisutni u društvenoj svakodnevnici.

To je vrijeme kada se još uvijek na kraljeve gledalo kao na Bogom dane suverene. Oni su u pojedinim evropskim zemljama, a posebno u Francuskoj, težili ograničavanju političkog utjecaja plemića kako bi ojačali vlastistu političku poziciju i kako bi centralizirali upravu. Težnja za apsolutizmom je bila prisutna i u 18. stoljeću, samo što je ona bila zaodjevena idejama prosvjetiteljstva, što je poslužilo povjesničarima da skuju oksimoron zvani prosvjećeni apsolutizam, koji je u praksi ponekada više ličio na Potemkinova sela. S druge strane, Engleska je u 17. stoljeću krenula posebnim putem, koji ju je, u političkom smislu, izdvajao od ostatka Evrope i koji je u 18. stoljeću jasno ukazivao na tendencije izrastanja jedne jake parlamentarne monarhije.

Ovo je vrijeme i ekonomskih trzavica. Ponovo je uskrsla praksa jačeg vezivanja seljaka za zemlju, posebno u Istočnoj i Centralnoj Evropi. Novine u obradi zemlje se uvode postepeno i gotovo stidljivo. Prethodno, 16. stoljeće je iznjedrilo ekonomsku doktrinu u historiografiji poznatu kao merkantilizam, koja je od svoje sirove, neobrađene forme da